

Vigh Barbara

*A munka és ideje, a polgáris kötelességtudat Széchenyi István napló
regisztereiben¹*

1. Bevezetés

Bár Széchenyi István, mint tehetős arisztokrata, megtehetette volna, hogy nagycenki birtokközpontján csendben, a számos vidéki életre berendezkedett mágnáshoz hasonlóan lassú tempóban éli mindennapjait, vagy főrangú közszolgaként a császárvárosban vagy Budán hivatalnokoskodik; hétköznapijait pedig alkalmanként akár európai nagyvárosokban töltött báli szezonokkal is „színezhette” volna, ő mégis Pestre költözött, ahol napjainak nagy részét polgáris munkával töltötte. Kezünkbe véve egy-egy Széchenyi-biográfiát, elkerülhetetlen, hogy ne találkozzunk ahhoz hasonló mondatokkal, mint amelyet Viszota Gyula, az 1848 előtti naplók gondozója leírt: „munkabírása szokatlanul nagy. [...] Csodálkoznunk kell, hogyan tudott beteg állapota ellenére ily emberfeletti munkát elvégezni? [...] Más embert ennyi munka néhány nap múlva [sic!] legalább is kimerített és további munkára képtelenné tett volna, sőt állapotát végzetesen befolyásolta volna. Nem így volt Széchenyinél.”² Kovács Lajos, Széchenyi egykori munkatársa is hasonlókat jegyzett le tapasztalatairól: „ismertem óriási munkakörét, sőt felváltva napi gondjainak tárgyát is, és ha néha zsebkönyvét, hova napi teendőit pontosan feljegyezte, áttekintettem vele, szédülni éreztem fejemet a végzendők halmaza felett.” [...] Neki a munka fő kincse volt s azt oly mérvben üzni [sic!] és értékesíteni mint ő, alig tudta más halandó.”³ Kovács és Viszota írásaikban nemcsak a gróf feladatainak széles körét emelik ki, hanem azt is, hogy munkája iránti kötelességtudata olyan erős volt, ami alig jellemző más emberre, Széchenyi kortársaira.

Ez a két példa (a számtalan mellett) talán egyértelműen megvilágítja Széchenyi munkához való hozzáállását, hiszen a tanúságtevők egyike a gróf Tisza-ügyi titkáráként vele rengeteget dolgozó Kovács Lajos, aki igen közelről ismerte Széchenyi munkatempóját és -energiáját, az utólagos értékelést pedig Viszota Gyula, Széchenyi talán „legjobb ismerője”, a

¹ Tanulmányom a X. DETHE Hallgatói Konferencia (2017. 05. 08.) keretén belül A munka iránt érzett polgáris kötelességtudat megjelenése a Széchenyi-diárium regisztereiben címmel tartott előadásom anyagára épül, az ott elhangzottakat azonban az írásos változatban jelentősen kiegészítettem.

² *Viszota Gyula: Gróf Széchenyi István élete és működése 1836–1843 közt. Történeti bevezetés.* In: Gróf Széchenyi István naplói. V. (1836–1843). Szerkesztette és bevezetéssel ellátta: Viszota Gyula, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1937. VIII.

³ *Kovács Lajos: Gróf Széchenyi István közéletének utolsó három éve 1846–1848. I-II.* Franklin, Budapest, 1889. I. 39. és 49.

naplóinak kiadója fogalmazta meg. Természetesen felvetődhet az a lehetőség, hogy a Széchenyit mitizáló szemlélet valamely elfogultságával van dolgunk, a történeti kutatásnak azonban lehetősége van arra, hogy a Széchenyi forrásrengeteg segítségével a gróf munkához való viszonyát, szokásait (stb.) is feltárja. Tanulmányomban így megpróbálom a naplószövegek segítségével emberibb közelségbe hozni a munkálkodó grófit, kísérletet teszek arra, hogy az idézett méltatásokban említett „szédületes mennyiségű munkát” számszerűsítsem, illetve igyekszem összeszedni mindazon tényezőket is, amelyek Széchenyi „polgáris” kötelességtudatát mutatják, bizonyítják.

Eddigi kutatásom során az 1840 május és 1843 május közé eső diétaközi időszakra vonatkozóan, a Széchenyi-napló regiszter-adatait középpontba állítva vizsgáltam a gróf hétköznapijait. Elsősorban napirendjének rekonstruálására tettem kísérletet, különböző helyszínekhez kötötten.⁴ Ebből a vizsgálatból kiemelve jelen tanulmányomban Széchenyi munkához való hozzáállását, illetve a munkát, mint a naplóregiszterekben megjelenő témát próbálom meg „körüljárni”, a konkrét elemző munka előtt azonban érdemesnek tartok néhány szót szólni, egyrészt a közvetlen szakirodalmi előzményekről, másrészt magáról a forrásról.

A naplók társadalomtörténeti felhasználásának elméleti összefüggését Gyáni Gábor alapozta meg a hazai irodalomban, amikor azt vizsgálta, mennyiben és hogyan lehet a napló társadalomtörténeti forrás.⁵ Azóta a kutatók a naplókat már nem csak egy-egy élettörténet kronológiai feltérképezéséhez, vagy a számukra fontos események elmeséléséhez hívják segítségül, hanem azokat a vizsgálat középpontjába állítva a kapcsolatrendszerekre,⁶ életmódra,⁷ személyes terekre,⁸ napirendre⁹ kérdeznak rá. Ilyen típusú vizsgálatok a

⁴ Ezzel a tanulmánnyal párhuzamosan kerül közlésre az a vizsgálatom, amelyikben Széchenyi (főként) vidéki térhasználatát elemzem. Vigh Barbara: Egy többlaki mágnás, Széchenyi István gróf vidéki térhasználatát 1840 és 1843 között a naplóregisztereinek tükrében. Megjelenés alatt.

⁵ Gyáni Gábor: A napló mint társadalomtörténeti forrás. (A közhivatalnok identitása). In: Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv. XII. Szerk.: Dr. Nagy Ferenc. Nyíregyháza, 1997. 25–33.

⁶ Lásd: Eöry Gabriella: Főszolgabírói mulatságok (Társasági élet és szórakozás Olchváry Pál naplójában) Aetas, 23. (2008) 3. sz. 65–81.; Vas Réka: „Meglehet, hogy rosszul gondolkozok a mostani világhoz képest” Gönczruszkai Kornis Anna grófnő naplója, 1850–1851. Aetas, 27. (2012) 1. sz. 125–135.

⁷ Lásd: Priszlinger Zoltán: A sport, mint téma Wesselényi Miklós naplójában. In: Arisztokrata élt pályák és életviszonyok. Szerk.: Papp Klára–Püski Levente, A Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének kiadása, Debrecen, 2009. [Speculum Histriae Debreceniense 4.] 129–144.

⁸ Lásd: Gyáni Gábor: Egy budapesti polgárcsalád 470 napja. Budapesti Negyed, 14. (1996) 4. sz. <http://epa.oszk.hu/00000/00003/00012/gyani.htm>, letöltés: 2017. jún. 29.; Richard Lawton – Colin G. Pooley: David Brindley Liverpoolja: Az 1880-as évekbeli városi társadalom. In: A brit gazdaság és társadalom a XVIII–XIX. században. Szerk.: Timár Lajos. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1999. 169–184.

⁹ Lásd: Kalla Zsuzsa: „Kellemetes társalkodású 's nem üres beszédű ember”. Bártfay László naplója. Budapesti Negyed, 46. (2004) 4. sz. <http://epa.oszk.hu/00000/00003/00033/kalla.html>, letöltés: 2017. jún. 29.

reformkor legtöbbet idézett forrása, vagyis gróf Széchenyi István naplója alapján is készültek már, de csak a legújabb időkben.¹⁰

Közvetlen kutatási témám előzménye egyrészt a Fábri Anna által közzétett összefoglaló kötet a reformkor mindennapjairól, amelyben a szerző külön részt szentelt a „munka világának”,¹¹ másrészt pedig Fónagy Zoltán szintén e korszakra vonatkozó blogja, amely keretein belül igen sok érdekes adalékot publikált már a személyes történelem világáról, s még inkább a hétköznapiokról.¹² Írásai azonban (műfaji sajátosságokból következően) nem kifejezetten a forráselemzésre épülnek s így adódik a lehetőség, a diáriumok vizsgálatára. A napló ugyanis egy olyan autobiografikus forrástípus, amely (közvetlenül) nem a nyilvánosság számára készült, ennél fogva sokszor teljesen hétköznapi, már-már banális témákat tartalmaz,¹³ így pedig kifejezetten alkalmas a „múltbeliek” mindennapjainak vizsgálatára.

Széchenyi naplóját 1814-ben kezdte írni, amelyet 1819 nyaratól 1848-ban bekövetkezett lelki összeomlásáig folyamatosan vezetett is. Bejegyzései naponta, ritkábban egynéhány naponta követik egymást. Naplóírási szokásaiban azonban az évek múltával komoly változás ment végbe. Első köteteiben, amikor feljegyzéseihez még bőrkötésű jegyzőkönyveket használt, több a leíró jellegű, hosszabb bejegyzés. Ekkor anekdotákat, történeteket, olvasmányélményeket jegyzett fel. Később, amikor az íráshoz már zárral ellátott naplókönyveket használt, a napi számvetés egyre szaggatottabbá, sokszor mozaikszerűvé válik.¹⁴ Gyakran csak egyes szavakat, neveket, vagy befejezetlen mondatokat jegyzett fel a gróf, „néhány mondatba sűrítve az aznapi események summáját, a lefolytatott megbeszélések és viták lényegét, valamint a naplóíró vívódásait, önmarcangoló tépelődéseit, hangulati hullámzásainak, csalódottságának és elkeseredettségének nemegyszer szabad asszociációkra emlékeztető módon feltörő megnyilatkozásait.”¹⁵

¹⁰ Lásd: *Velkey Ferenc*: „Este társaság hozzánk. Batthyányval sokat beszélünk. Széchenyi és Batthyány közösközlése társas és magánszintereken. *Aetas*, 24. (2009) 1. sz. 51–95.; *Velkey Ferenc*: A pesti főúri társasági élet néhány jellegzetessége az 1840-es években Széchenyi naplóinak tükrében. In: *Arisztokrata élt pályák és életviszonyok*. Szerk.: Papp Klára–Püski Levente, A Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének kiadása, Debrecen, 2009. [Speculum Histriae Debreceniense 4.] 113–128.

¹¹ *Fábri Anna*: Hétköznapi élet Széchenyi István korában. Corvina, Budapest, 2009.

¹² *Fónagy Zoltán*: Mindennapok története. <http://mindennapoktortenete.blog.hu/>, letöltés: 2017. jún. 29.

¹³ *Gyáni G.*: A napló mint társadalomtörténeti forrás. I. m. 26.

¹⁴ *Viszota Gyula*: A naplók története. In: Gróf Széchenyi István naplói I. Szerkesztette és bevezetéssel ellátta: Viszota Gyula. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1925. VIII.

¹⁵ *Széchenyi István*: Napló. Válogatta, szerkesztette, a fordítást ellenőrizte, a jegyzeteket és a szerkesztői utószót írta Oltványi Ambrus. Osiris Kiadó, Budapest, 2002. [Millenniumi magyar történelem] 1233.

Az általam vizsgált időszakban Széchenyi naplóregiszterei már az utóbb említett sémát követik. 3 év 1053 bejegyzését áttekintve Viszota Gyula kritikai kiadása,¹⁶ illetve az az alapján készült CD-kiadvány alapján¹⁷ a gróf 1085 napjára vonatkozóan szereztem információkat.¹⁸ Ezeket excel adatbázisba rendezve a gróf életének egy rövid szakaszára vonatkozóan napjainak ritmusát vizsgáltam. A kutatás során jól láthatóvá vált, hogy a munka igen jelentős helyet foglalt el a gróf életében, még úgy is, hogy a naplóbejegyzések nem minden esetben tartalmaztak munkálkodásáról konkrét adatot.

2. Otthoni munka

A naplóregiszterekben megjelenő munkavégzést mindenekelőtt érdemes 2 csoportra bontani annak helye szerint, Széchenyi ugyanis tevékenykedett otthon, illetve nyilvános tereken. Ezek elkülönítése nemcsak azért fontos, mert a különböző helyszínekhez kötötte a gróf munkafogalmába általában másfajta tevékenységek tartoztak bele, hanem azért is, mert lejegyzésüknél is másfajta stratégiát alkalmazott. Az otthoni munkavégzés kapcsán ugyanis – amely a 3 év alatt íródott 1053 bejegyzés közül csak Pesthez köthetően 150 alkalommal jelenik meg közvetlenül a naplójegyzetekben de kisebb mértékben még Széchenyi másik otthonához Cenkhez köthetően is megfigyelhetőek otthoni munkára utaló adatok¹⁹ – gyakran csak annyit jegyzett le a gróf, hogy dolgozik, és nem tudjuk meg, hogy ez a leírás pontosan mit takar: „Dolgozom... de nem igazán megy. Podhorsky lett felvéve a házba. [...]”;²⁰ „[...] Otthon eszem. Sokat dolgozom. Este kaszinó.”²¹ Olyan eset is előfordult, hogy nem azt vetette papírra éppen min, hanem hogy kivel dolgozik: „[...] Délután Heinrich-el és Tasnerral dolgoztam. [...]”.²² Más feljegyzésekben azonban pontosan leírta mivel foglalatatoskodik, ez alapján pedig már megállapítható, hogy a dolgozás fogalmába többféle tevékenység is beletartozhatott a grófnál.

¹⁶ Gróf Széchenyi István naplói V. (1836–1843) [Magyarország újkori történetének forrásai, Gróf Széchenyi István Összes Munkái (SZIÖM) XIV.] Szerk. és bev.: Viszota Gyula, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1937. (alább SzIN V.) A bejegyzések fordításait, ha elkészültek az Oltványi Ambrus által szerkesztett magyar nyelvű válogatáskiadvány 3. kiadásából vettem át. Azon bejegyzések esetén, amelyek ebben a válogatásban nem szerepelnek, de tanulmányomban megjelennek, én készítettem el a fordításokat (– VB).

¹⁷ Gróf Széchenyi István minden írása. [CD-kiadvány] [Bp.,] 2001.

¹⁸ A két szám közötti különbség abból ered, hogy bár Széchenyi közel minden nap készített kivonatot az adott napjáról, de néha több napot összevonva készített el egy bejegyzést.

¹⁹ Tanulmányomban a Pesthez kötődő munkákat veszem számba, hiszen Széchenyi ezen 3 éves periódusában Pesten töltötte a legtöbb időt – az 1053 bejegyzés közül 722 köthető Pesthez, illetve közvetlen környékéhez, vagyis Budához és Óbudához – ennek megfelelően pedig a munka, mint a naplóregiszterekben megjelenő téma is ehhez a településhez kötődik legtöbb esetben. Azon eseteket, amikor Széchenyi Pesten kívül tartózkodott, de munkavégzéssel töltötte idejét, táblázatokban fogom megjeleníteni.

²⁰ SzIN V.: 478. (1842. november 4.)

²¹ SzIN V.: 564. (1842. március 6.)

²² SzIN V.: 390. (1840. június 21.)

Munkavégzés helye	Tevékenység megnevezése	Mennyisége a napló tükrében az 1840 és 1843 közötti periódusban
Pest	Írás	Marseilles, Kelet népe, Akadémiai beszéd, Üdvlelde, Vieuxtemps-cikk, Garat.
	Levelt küld	19 különböző személy.
	Levelt kap	28 esetben.
	Olvasás	6 esetben, például Teleki László: Kegyencz, Heinrich Heine: Über Ludwig Börne, Pongrácz Lajos ellene írott könyve és Tocqueville: Le démocratie en Amérique.
	Egyéb	Információ, fogalmazvány, esszé, adóbevallás, végrendelet, petíció, telekkönyv készítése.
Cenk	Írás	Üdvlelde, Garat.
	Szeder Egylet ügyei	–

1. táblázat A Széchenyi munkafogalmába tartozó tevékenységek otthon (saját szerkesztés)

Ahogy látszik, ebben az időszakban is több mű elkészülésén fáradozott, mint a *Marseilles*, a *Kelet népe*, az *Akadémiai beszéd*, az *Üdvlelde*, a *Vieuxtemps*-cikk és a *Garat*. 19 különböző személy jelenik meg a naplóban, akiknek levelet küldött, és 28 esetben írt arról, hogy ő kapott valamilyen levelet. Ezek közül a legérdekesebb talán az az eset, amikor 1841. december 26-án Gräfenbergből küldött neki beteg barátja, Wesselényi Miklós levelet, amelyet Széchenyi így tolmácsol naplójában: „Bezerédj Pista... levelet hoz Graefenbergből: „Wesselényi állítólag a végét járja, – én azt hiszem: még nem a legeslegutolsó pózban és jelenetben.”²³ 6 esetben jelenik meg a diáriumban az olvasás, mint munka. Az olvasmányélmények között Széchenyi feljegyezte Teleki László Kegyenczét, Heinrich Heine über Ludwig Börne című művét, Pongrácz Lajos ellene írott könyvét és Tocqueville Le démocratie en Amérique című művét. Ezen tevékenységi csoportokon kívül, még több kisebb is megjelenik a naplóban,²⁴ ami a munkához sorolható, mint információ, fogalmazvány, esszé, adóbevallás, végrendelet, petíció, vagy éppen telekkönyv készítése, de az 1842. február 22-ről szóló bejegyzésében éppen csak annyit jegyzett le a gróf, hogy rendezgeti az iratait.²⁵ Erre feltehetően időnként szükség lehetett, ugyanis Blackwell brit diplomáciai ügynök is azt emeli ki Széchenyi dolgozószobájával kapcsolatban, hogy különféle papírok borítják azt: „Pozsony, 1844. május 11. Tegnap felkerestem Széchenyit; asztalát szokás szerint különféle tervek és

²³ SzIN V.: 532.

²⁴ Ezeket a táblázatban az egyéb kategóriával jelöltem.

²⁵ SzIN V.: 557.

rajzok borították – vasút Sopron és Bécsújhely között – színház Pesten – tervek a pesti Városliget mellett felépítendő házakról.”²⁶ A grófnak tehát valószínűleg sok irata lehetett, amelyet a környezete is tudott, és látott/láthatott is. Széchenyi dolgozószobájába ugyanis bepillantást lehetett nyerni, amelyről Petrichevich-Horváth Lázár tudósít a Pesti Hírlap hasábjain. „De vegyük rendre. Szombatonkint Széchenyi István gróf salonjai nyitvák, mellyek majd mindig legnépesebbek. A’ nivellirozás jótékony szelleme mutatkozik azokban. Emeli érdeküket a’ nemes gróf műhelyének (mert méltán úgy nevezhetni azon szobát, hol a’ „Világ“ írója olly fáradhatlanul működik) láthatása, melly szintúgy nyitva állván, kényünkre élvezhetjük annak museumi sokoldalúságát.”²⁷ Petrichevich a szoba múzeumi jellegét emelte ki. Írásából az is jól látszik, hogy a pesti szalonok közül, Széchenyiét jellemzi először, és ezen belül is a „műhely” vagyis a dolgozószoba fontosságára hívja fel a figyelmet. A kortársak valószínűleg kíváncsiak voltak, arra a „titokra”, hogyan csinálja Széchenyi, hogy mindenre jut ideje. Ők ugyanis tisztában voltak Széchenyi széleskörű tevékenységével és ismerték munkája iránt érzett kötelességtudatát is, ez alapján pedig kiemelkedőnek tartották.

Kissé ellentmondásosnak tűnhet írásom, hiszen a megszólaltatott kortársak mindegyike Széchenyi óriási munkabírásáról beszél, miközben ő maga „csak” valamivel több, mint 150 alkalommal jegyzett le 3 év alatt arra vonatkozó adatot, hogy otthon dolgozna. Ezen jelenség magyarázata azonban kézenfekvő. Olyan bejegyzések is előfordulnak ugyanis a naplóban, amelyekben a gróf csak annyit írt le, hogy otthon tartózkodik: „[...] Szapáry Rosynál s Francinál stb. – Azután otthon maradok. [...]”;²⁸ „[...] Otthon 5-ig. A Kaszinóban eszem. [...]”²⁹ Ezen esetekben szintén feltételezhető, hogy Széchenyi dolgozott valamit, hiszen a napjaiban nem igazán voltak hézagok, minden percét igyekezett hasznosan eltölteni. Ezt igazolja az az eset is, amikor 1843 elején, vagyis egy betegsége alatt készült bejegyzésben ezt írta: „mindig fekvé; de fekvé is dolgozom egész nap ceruzával.”³⁰

Az, hogy az otthoni munkavégzés a fent említett eseteknél jóval nagyobb mértékben volt jelen a gróf életében azért is feltételezhető, mivel levelezése sokkal szerte ágazóbb volt annál, ami a naplóban megjelenik, írásai is nagyobb számban jelentek meg nyomtatásban.³¹ Ráadásul Széchenyinek *A Kelet népe* című, több mint 300 oldalas műve a korai

²⁶ *Joseph Andrew Blackwell: J. A. Blackwell magyarországi küldetése, 1843-1851.* Sajtó alá rend., utószó: Haraszti-Taylor Éva; szerk., jegyz.: Urbán Aladár. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1989. [Bibliotheca Historica] 58.

²⁷ *P. Horváth L. [Petrichevich Horváth Lázár]: Salon-élet.* Pesti Hírlap, 1841. április 10. [Értekező] 238.

²⁸ SzIN V.: 435. (1841. január 3.)

²⁹ SzIN V.: 467. (1841. április 20.)

³⁰ SzIN V.: 668. (1843. január 9–13.)

³¹ Széchenyi vizsgált korszakomban megjelent írásainak listáját Viszota Gyula gyűjtötte egybe. *Viszota Gy.: Gróf Széchenyi István élete i. m. LXXXV–XC.*

címpróbálkozásokkal, vagyis az Anti vezér Czikk-el és a Léleklaranggal együtt, a naplókönyvben 1841. február 14. és 1841. június 8. között mindössze 16 alkalommal szerepel, bár nem valószínű, hogy „csak” ennyit foglalkozott volna megírásával. Viszota Gyula Széchenyi 1836 és 1843 közötti írói munkásságáról így fogalmaz: „Ha ezen időszakban írt munkáit, hírlapcikkeit, továbbá leveleit, memorandumait és naplófeljegyzéseit együttesen kinyomatnók, 3–4000 oldalra terjednének, ami azt jelenti, hogy e 7 és fél év alatt évenként 40 ívnél többre terjedő kötetet adhatott volna ki. Ez a megfelelő olvasmányok, előtanulmányok figyelembevételével napi több órai állandó foglalkozást jelent.”³² Ezen megfogalmazásból az is jól kitűnik, hogy művei megírásához, illetve elképzelt alkotásai megvalósításához feltehetően többet kellett olvasnia, mint amennyit naplókönyvében lejegyzett. Széchenyi munkájáról tehát leginkább csak akkor hagyott nyomot naplójában, ha éppen egy olyan művön dolgozott, amely abban a pillanatban nagy lelkesedéssel töltötte el őt, fontos volt számára megírása, vagy ha adott műve megírásával nem haladt túl jól, „[...] Az Akadémiai beszédemen dolgozom... de rosszul megy... [...]”,³³ ha fontos személyektől, vagy fontos témában kapott levelet, „[...] Levelet kaptam azután a Főhercegtől... behúzza a farkát... [...]”,³⁴ vagy ha éppen olyan könyvet olvasott, ami nagyon inspiráló volt számára,³⁵ „[...] Nagy érdeklődéssel olvasok Tocqueville-t. [...]”³⁶ A kisebb számban előforduló „egyéb” tevékenységeket valószínűleg azok egyedisége miatt regisztrálta a gróf.

Mindezek alapján teljes bizonyossággal megmondani nem lehet, hogy Széchenyi mennyi időt töltött el otthon munkavégzéssel, de nagyon valószínű, hogy ez mindennapi cselekedet volt számára. Kötelességtudata abban fedezhető fel, hogy hosszú órákat töltött feladati elvégzésével, akár hajnalig nyúlóan: „[...] Kaszinó. Szapáry Tony-val billiárdozom, nyerek 5 forintot. 2-ig maradok. Hajnali 4-ig dolgozom otthon.”,³⁷ álmatlan éjszakákon: „És ha néha sikerült zaklatásaira egy futó észrevételt odavetnem, mely saját nézete iránt kételyt támasztott lelkében, biztos lehettem, hogy másnap azzal fogad: Éjjel gondolkoztam tárgyunkról,” [...],³⁸ betegen: „Néhány napja valamivel jobban. [...] Máris folyamatosan

³² Viszota Gy.: Gróf Széchenyi István élete i. m. XC.

³³ SzIN V.: 643. (1842. november 2.)

³⁴ SzIN V.: 544. (1842. január 25.)

³⁵ A napló korai szakaszaihoz képest ebben az időszakban már jóval kevesebb bejegyzésben jelennek meg az olvasmányélmények. Ráadásul a kezdeti hosszú, idézeteket is tartalmazó olvasmány-beszámoló helyett egyre inkább a tényközlő leírások kerültek előtérbe. Ennek oka egyrészt az lehet, hogy az idősödő Széchenyi munkái miatt már nem tudott annyit fordítani olvasásra, másrészt a naplóírási szokásai is igen nagy változáson mentek keresztül az évek során.

³⁶ SzIN V.: 584. (1842. április 13.)

³⁷ SzIN V.: 533. (1841. december 30.)

³⁸ Kovács L.: Gróf Széchenyi István közéletének utolsó három éve i. m. I. 40.

dolgozom.”³⁹ vagy akár utazás közben is: „Szokása volt kocsikázás közben komoly dolgokat figyelemmel megbeszélni velem.”⁴⁰ A kicsapongó életmód távol állt tőle, ami alvási szokásában is jól megragadható, ugyanis a korban „a korai ébredés erkölcsi kérdés is” volt.⁴¹ Széchenyi életében éppen ezért a korai ébredés szintén evidens lehetett.

Ahogy azt az 1841. február 16-i: „Nagyon rosszul aludtam. [...]”⁴² vagy az 1842. augusztus 15-i bejegyzés is mutatja: „Megint bajban a torkommal. Mihelyt fölkeltem, jobban vagyok. [...]”⁴³ Széchenyi betegsége miatt igen gyakran szenvedett alvási problémákkal, így nem ritka, hogy bejegyzéseiben 3-4 óra alvás jelenik meg: „[...] Aludtam 3 órát, aztán a nemesis üldözött, a múlt szerelmi és politikai nemesise [...]”⁴⁴ az 1842. március 15-i bejegyzésben pedig kifejezetten azt jegyezte le a gróf, hogy amióta naponta csak 5 órát alszik igen jól érzi magát: „[...] 5 órányit alszom naponta, nagyon jól vagyok tőle. [...]”⁴⁵ Széchenyi éjszakáira feltehetően tehát leginkább az 5 órás, vagy ennél is rövidebb alvás volt a jellemző, annak ellenére, hogy bejegyzéseiben megjelenik 8-9 órás alvás is. Ezek a hosszabb alvási periódusok ugyanis leginkább betegségének időszakában vagy egy hosszabb utazás végéhez közel figyelhetők meg a bejegyzésekben. Erre példa az az 1842. május 11-i feljegyzés is, amelyet Széchenyi egy al-dunai útjáról való hazatérése után pár nappal írt: „8 órát aludtam, mint egy zsák. Jól vagyok. [...]”⁴⁶ Ráadásul az, hogy egy-egy naplójegyzetben megjelenik, hány órát töltött alvással, nem jelenti azt, hogy ébredés után egyből fel is kelt volna. Erre az 1841. szeptember 11-i Bécsben készült feljegyzés utal, amelyben Széchenyi ezt írja: „Mármost 14 napja mindig felébredek 3 órakor. Bolondság, haláltusa 7–8 óráig, amikor aztán felkelek. [...]”⁴⁷ Feltételezhető tehát, hogy a gróf reggeli rutinját 7-8 óra körül kezdte el, de ez nem jelenti azt feltétlenül, hogy addig is aludt volna, vagy akkor kelt volna fel. A fent idézett bejegyzés megírásakor Széchenyi ugyanis Bécsben tartózkodott, ahol nem volt saját lakása, így ott nem biztos, hogy olyan szabadon mozoghatott, mint a Pesten töltött éjszakákon. Az Ullmann-házban ugyanis a politikus saját dolgozószobával rendelkezett, ahová álmatlan éjszakákon is „elbújhatott” anélkül, hogy bárkit is felébresztett volna családjá, vagy alkalmazottai körében.⁴⁸ Széchenyi kisebb alvási igényét igazolja az 1842. február 24-i

³⁹ SzIN V.: 669. (1843. január 17.)

⁴⁰ Kovács L.: Gróf Széchenyi István közéletének utolsó három éve i. m. I. 44.

⁴¹ Kalla Zs.: Bártfay László naplója i. m.

⁴² SzIN V.: 448.

⁴³ SzIN V.: 619.

⁴⁴ SzIN V.: 516. (1841. november 21.)

⁴⁵ SzIN V.: 568.

⁴⁶ SzIN V.: 594.

⁴⁷ SzIN V.: 497.

⁴⁸ Arra vonatkozó adat, hogy a Pesthez köthető napokon Széchenyi nem otthon töltötte az éjszakát, mindössze egy található a naplókönyv vizsgált szakaszában, az 1842. március 5-i feljegyzésében ugyanis azt jegyezte le a

bejegyzés is, amelyben ezt jegyezte le a gróf: „[...] Megfigyeltem: minél kevesebbet alszom, annál jobban vagyok. [...]”⁴⁹ Vannak azonban olyan esetek is természetesen, amikor a 7-8 óra körüli időpont egyben a felébredés ideje is, amire az is utal, hogy az előbb már idézett 1842. március 15-i bejegyzésben egy másik alvásra utaló adat is megjelenik azáltal, hogy a naplóró megemlíti, fél 3-ig a Kaszinóban tartózkodott. Valószínű, hogy a távozás és a lefekvés időpontja között van különbség, de ilyen kései órán, már feltehetően nem sokat tevékenykedett a gróf, ráadásul a Kaszinó igen közel feküdt a Széchenyi család lakásához,⁵⁰ így ha egy hajnali fél 3-as időponthoz hozzá adjuk a bejegyzésben említett „mindennapi” 5 órai alvást, fél 8-as ébredést kapunk. Széchenyi 1842 február és március között készült bejegyzéseiben a kései kaszinózás több, összesen 15 alkalommal megjelenik még. Ezen esetekben szintén feltételezhető, hogy a 7-8 órai időpont a felébredés dátuma. Voltak azonban olyan esetek is, amikor az ébredés időpontja nem Széchenyi biológiai óráján múlt. Az utazások alkalmával ugyanis a grófnak a gőzhajók menetrendjéhez kellett igazodnia, ahogyan ezt az 1840. június 23-i eset is mutatja: „[...] Reggel Gönyőbe megyek az Árpáddal. 23-a 6 órakor reggel el. [...]”⁵¹ A reggeli ébredés azonban nem minden kortárs számára volt magától értetődő. Erre utal az 1842. április 13-i bejegyzés is, amelyben Széchenyi megbotránkozva jegyezte meg, hogy Batthyány Lajosnál tett látogatást fél 2-kor, akit az ő érkezése keltett fel, ugyanis barátja, még szunyókált: „[...] Batth[yány] Lajosnál 1/2 2-kor – – felébresztem!!! [...]”⁵² Széchenyinél tehát az ilyen későig történő alvás elképzelhetetlen volt. A felkelés legkésőbbi időpontja, ami a napló ezen szakaszában megjelenik, délelőtt 10 óra, az 1842. január 23-i bejegyzésben: „10-ig alszom [...]”.⁵³ Az alvás mennyisége azonban ebben az esetben sem volt kiemelkedően magas, ugyanis az előző napi bejegyzésben megjelenik, hogy hajnali fél 5-ig a lányai, Marie és Caroline mellett maradt.

gróf, hogy reggelig Batthyány Franciska grófnőnél maradt: „[...] Festetich Fannynál ... ahol 20 gyerek és nagy öröm. Nagyon derűs volt ... nem tudta átadni ... reggelig maradok” SzIN V.: 563. Ez a bejegyzés azonban Széchenyi szóhasználata miatt nem köthető feltétlenül alváshoz.

⁴⁹ SzIN V.: 559.

⁵⁰ A Széchenyi család a rakpíacon álló Ulmann-házban bérelt egy 5 szobás lakást. Ez az épület ma már nem áll, helyén (Széchenyi tér 7-8.) a Roosevelti Irodaház található. A Kaszinó szintén a rakpíacon kapott helyet a Kereskedelmi Testület székházában, a Lloyd-palotában. *Fónagy Zoltán: Hagyomány és modern határán - Széchenyi István, a magánember. Magyar tudomány, 171. (2010.) 12. sz. 1442.*

⁵¹ SzIN V.: 390.

⁵² SzIN V.: 583. Batthyány esetében a késői ébredés a Kaszinóban kártyázással töltött esték miatt jelenhetett meg. Naplójában Széchenyi is számtalanszor említette meg a whist-el kapcsolatban Batthyány Lajos nevét.

⁵³ SzIN V.: 543.

3. Munka nyilvános tereken

Széchenyi nyilvános tereken végzett munkáját leginkább a különböző üléseken való részvételének kapcsán lehet megragadni. Az ülések kapcsán, az otthoni munkavégzéssel szemben, a részvétel mindig regisztrálva van, és ahogyan a jelen regiszterek is mutatják csak az jelent kérdést néhány esetben, hogy éppen melyik ülésen vett részt Széchenyi: „Futam. Egészen elfogadható. – Túl sok ülés.”;⁵⁴ „A Főhercegnél... egészen őszintén beszéltem. Gondolni kell a következő országgyűlésre – ülés. Desseffy A[urél] és Sanfermo márkí ebédel nálunk.”⁵⁵ Pesthez köthetően ugyanis 306 alkalommal jelenik meg ülésre utaló adat a diáriumban, ez a 306 említés pedig 17 különböző tárgyú/típusú gyűléshez köthető.

Gyűlés helye	A gyűlés megnevezése	Megjelenés száma	Gyűlés kezdő időpontja
Pest	Pest megyei közgyűlés/Megyegyűlés	29	Minden esetben ebéd előtt
	Vívóiskola Ülése	4	
	Műegyesület Ülése	1	
	Katonai raktár ügyében tartott ülés	1	
	Pesti választott polgári ülés	59	Leginkább ebéd előtt
	Városházán tartott különböző tárgyú ülések	24	
	Gazdasági Egyesület ülése	20	
	Országos vagy városi bizottsági ülések	17	
	Hajós Egylet ülése	7	
	Lovar Egyesület ülése	4	
	Hengermalom Ülés	36	
	Kaszinó Ülés	34	
	Híd Ülés	34	
	Akadémiai Ülés	23	
	Testgyakorló Egyesület Ülése	6	
	Kikötő Egylet Ülése	3	
Cenk	Szeder Egylet Ülése	4	Minden esetben ebéd előtt
Sopron	Szeder Egylet Ülése	8	—
	Közgyűlés	3	Minden esetben ebéd előtt
	Ülés a megyeházán	1	

⁵⁴ SzIN V.: 478. (1841. június 4–9.)

⁵⁵ SzIN V.: 513. (1841. november 18.)

Bécs	Ülés az Udvari Haditanács épületében	3	Minden esetben ebéd előtt
	Ülés a Römischeres Kaiser-ban	2	
	Dunagöz közgyűlés	2	
	Ülés a Zene Egylet kertjében	1	

2. táblázat Széchenyi üléseken való megjelenése az 1840 és 1843 közötti időszakban (saját szerkesztés)

Jól látszik, az üléseknek legtöbb esetben nem volt fix időpontja. Ez leginkább a gyűlések magas számával magyarázható, hiszen nem volt ritka az az eset, hogy egy nap több „egylet” is ülést tartott, és valószínűleg nem Széchenyi volt az egyetlen ebben az időszakban, akinek olyan szerteágazó volt a tevékenységi köre, hogy egyeztetéseket igényelt, ha mindenhol jelen kívánt lenni. Ráadásul a fent felsorolt ülések csak azok, amelyeken Széchenyi részt vett, így mindenképpen nagyobb számot kapnánk, ha az összes gyűlést összeszámolnánk, amit 3 év alatt Pesten tartottak. Emellett az sem elhanyagolható, hogy ezek az ülések gyakran hosszú órákig is elhúzódhattak: „[...] 7-kor bizottsági a városházán. Átviszem az óvást, amelyet én javasoltam. Fél 10-ig vitáztunk. – Haza.”⁵⁶ Ebből a bejegyzésből például konkrétan látszik, hogy egy választott polgári ülés 2 és fél óráig tartott. Az ülések azonban ennél még sokkal inkább elhúzódhattak, amit az a kirívó eset mutat talán leginkább, amikor 1842. november 27-én Széchenyi 2 óra 10 percig olvasott fel egy ülésen, ahol nem ő volt az egyetlen felszólaló: „AKADÉMIAI KÖZÜLÉS a vármegyeházán. Felolvasást tartok állva 2 óra 10 percig. Azt hiszem, jól sikerült. Pulszky elsápad a dühtől. Schedel, akár a számár, úgy ad elő, Jászay tűrhetőn s Császár szépen, de tapintatlanul.”⁵⁷ A gyűlések időpontjának megválasztásakor ennél fogva a „szervezőknek” kétségkívül számolniuk kellett azoknak elhúzódó jellegével.

Az üléseken való részvétel mellett természetesen a grófnak egyéb munkái is voltak, amelyek nem köthetőek az otthonához. Ide sorolhatóak például azok a látogatások, amelyeket a gróf József főhercegnél, vagyis a nádornál tett, hiszen ezen alkalmakkor leginkább tárgyalás folyt közöttük: „A Főherceghez. Merész játék. Hosszasan s nyíltan beszéltem vele. Cenzúráztasson. – SZEDER EGYLETet egyesítésre szántam... stb. stb. [...]”⁵⁸ Széchenyi gróf és a nádori család tagja 1840 május és 1843 május között 57 alkalommal találkozott egymással legtöbb esetben Budán, a nádori rezidencián. Ezen találkozások leginkább a

⁵⁶ SzIN V.: 710. (1843. április 26.)

⁵⁷ SzIN V.: 650. (1841. február 5.)

⁵⁸ SzIN V.: 445.

délelőtti órákra, 9 és 11 óra közé estek, kivételnek 1842. március 22-e⁵⁹ tekinthető, amikor délután 4 órakor kezdődhetett meg a tárgyalás: „[...] Forray báróné⁶⁰ 4 órát marad az ajtómnál. »4 órakor a főherceghez kell mennem Budára.« [...]”.⁶¹ A vizit időpontját azonban ahogy látszik, nem Széchenyi, hanem a főherceg választotta, ahogy erre még az 1842. december 9-i bejegyzés is utal: „[...] Berényi⁶² »A főherceg 10 órakor fogad engem.« [...]”⁶³

A két politikus tárgyalásai szintén akár órákig elhúzódhattak, ugyanis Széchenyi 3 alkalommal is megemlítette naplójában, hogy 2 órán keresztül tartózkodott a főhercegnél: „A főhercegnél 2 óra hosszat. Adott egy írást Wimmer-hez – [...]”⁶⁴ Ez a kétórás időtartam, ahogy látszik, a látogatások kapcsán többször is megjelenik a napló ezen időszakában: „Jósika Sámuellel 2 óra hosszat vitatkoztam... Egészen olyan szellemben, mint Gervayval, – holnap Bécsbe megy. – Sokat dolgozom... szédülök –. Deákkal 2 óra hosszat.”⁶⁵ Ennél rövidebb időtartam a bejegyzésekben találkozások kapcsán nem jelenik meg, így feltételezhető, hogy a 2 óra Széchenyi számára már egy olyan hosszú időtartamot jelentett, amelynek előfordulása nem volt általános az életében, ezért jegyezte azt le. Későbbi munkatársa Kovács Lajos is így emlékezett meg a grófról: „Gyakran történt, hogy bizonyos dolgot meg kelle [sic!] vele beszélnem, és mert huzamos nála időzésem alatt ő saját dolgait hozta sorba szőnyegre és ezekkel váltig mindig el volt árasztva, végre sort kértem én is s kértem figyelmét összeszedni 10-15 perczre [sic!]. Hozzáfogtunk, néha óráját is kitette jelezve, hogy a kitüzött [sic!] idő az enyém. Azonban alig kezdem el, már meg kellett állnom, mert láttam, hogy gondolatai máshol kalandoznak.”⁶⁶ Látszik tehát, hogy Széchenyi többnyire a rövid viziteket preferálta, hiszen olyan sok tennivalója volt, és olyan nagy mennyiségű látogatást bonyolított le egy nap alatt, hogy abba nem igazán fért bele egy több órás beszélgetés.⁶⁷ A főhercegnél tett látogatásokon kívül a naplóban természetesen még több személy neve is megjelenik, akikkel Széchenyi munkakapcsolatban is állt, mint gr. Majláth György országbíró, Öffner Ferenc Pest város polgármestere, vagy Deák Ferenc. Ezen találkozások legtöbb esetben szintén a munkával kapcsolhatók egybe, de a naplóban megjelenő nevek nagy száma miatt erre

⁵⁹ 1842. március 22-re tehető bejegyzés nincsen a naplóban, de az „essen” szó kétszeri megjelenéséből látszik, hogy ez az egy hosszú, vagyis 1842 március 21-i bejegyzés eredetileg két jegyzet lehetett, amely a hosszú, 10 soros törlés miatt válhatott el.

⁶⁰ Br. Forray Andrásné sz. gr. Brunswick Júlia a nádorasszony udvarhölgye (Viszota Gyula jegyzete)

⁶¹ SzIN V.: 574.

⁶² Gr. Berényi Lajos a nádor kamarása. (Viszota Gyula jegyzete)

⁶³ SzIN V.: 565.

⁶⁴ SzIN V.: 482. (1841. június 29.)

⁶⁵ SzIN V.: 655. (1840. december 4.)

⁶⁶ Kovács L.: Gróf Széchenyi István közéletének utolsó három éve i. m. I. 39.

⁶⁷ A gróf napjainak gyors ritmusát leginkább a séták és a városi erdőben tett látogatások szakíthatták meg.

vonatkozó vizsgálatot még nem volt lehetőségem elvégezni.⁶⁸ Megállapítható azonban, hogy az üléseken való részvételen kívül, még több tevékenység is besorolható Széchenyi nyilvános terekhez köthető munkafogalmába.

Tevékenység megnevezése	Tevékenység gyakorisága
Üléseken való részvétel	306 esetben, 17 különböző tárgyban/típusban
Munkával kapcsolatos vizitációk	Pl. József Antal főherceg, Majláth György, Öffner Ferenc, Deák Ferenc
Alkotásainak felkeresése	Hídfő 11 alkalommal
	Hengermalom 15 alkalommal
	Budai hajógyár 3 alkalommal
	Kerékgyár 1 alkalommal
	Dohányraktár 1 alkalommal
Egyéb	Látogatás az Adóhivatalban 2 alkalommal
	Látogatás a Harmincad Hivatalban 1 alkalommal
	Részvétel tisztújításon Budán 1 alkalommal

3. táblázat Széchenyi Pesthez köthető tevékenységei nyilvános tereken 1840 és 1843 között (saját szerkesztés)

A munkával kapcsolatos vizitációkon kívül Széchenyi többször látogatást tett két kiemelkedő vállalkozásának helyszínén, így 12 alkalommal a hídfőnél és 15 esetben a gőzmalomnál is.⁶⁹ 3 alkalommal járt még a budai hajógyárban, 1-1 alkalommal pedig a kerékgyárban és a dohányraktárban, de látogatást tett még 2 esetben az adóhivatalban, 1 esetben pedig a harmincad hivatalban is, 1841. május 5-én pedig tisztújításon vett részt Budán: „Tisztújítás Budán. [...]”⁷⁰

A nyilvános téren végzett munkák kapcsán Széchenyi kötelességtudata nem csak abban jelenik meg, hogy alkotásai felett féltve őrködött – például a Nemzeti Kaszinóban szinte minden ügy rajta keresztül folyt le, ahogy Viszota Gyula fogalmaz: „valóban nincs olyan ügy, amelyet nem Széchenyi intéz el vagy amelyben nincs része. Így felkérlik porcellán tányérok beszerzésére, amelyre az árjegyzéket előre bemutatja; felkérlik a színházi páholyok bebútorozására, majd jó lámpa, vagy billiárd asztalok, egy ebédlő falióra beszerzésére”,⁷¹ –

⁶⁸ Több, mint 400 személy jelenik meg a napló vonatkozó szakaszában. Az ő esetükben elsősorban lakóhelyüket szeretném a kutatás egy következő szakaszában feltérképezni, hogy Széchenyi társas életét együtt elemezhessem Pesti térhasználatával.

⁶⁹ Ezen esetek összeszámlálásánál csak azokat az alkalmakat vettem figyelembe, amikor a gróf egyedül látogatott ki az építkezések helyszínére, hiszen a társasággal történő „nézelődést” leginkább a vizitációk egy speciális csoportjába lehetne sorolni, így azok már nem teljesen tekinthetők munkavégzésnek.

⁷⁰ SzIN V.: 471.

⁷¹ Viszota Gy.: Gróf Széchenyi István élete i. m. XXXVII.

hanem abban is, hogy új vállalkozások elindításában is szerepet játszott: „Mi, a fiatalos főváros gyermekei, először a nemes gróf nevére és meglepő személyiségére lettünk figyelmesek. Ahol jártunk és megálltunk, körös-körül új épületeket emeltek, valamint új vállalkozásokba kezdtek. A [...] magyar és a [...] német napi sajtóban mindenféle projektről beszéltek, a könyvkereskedésekben pedig éppen megjelent könyvek pompáztak, — az ember aligha sejtette, mi minden lehet még ott, — de mindenhol és mindenhol Széchenyi neve hangzott el újra és újra. És ez nem egy nem létező, láthatatlan teremtő (Deus ex machina) neve, —a reformer mindenhol feltűnt és látható volt.”⁷²

Munkához való hozzáállásáról maga Széchenyi is árulkodik naplójának hasábjain: „A szellemileg- és testileg tevékeny élet kizárólag az, mi bennünket a földi boldogság legmagasb fokára emelhet. Egészség, gazdagság, címek, szóval mindaz, mit az ember megkíván, távolról sem elégségesek tartós boldogság megállapítására, ha életünknek ürei és hézagai nincsenek kitöltve. Ezért javasolják nekünk okos emberek a, falusi életet, mert a városban az életet elfecsérelni szokás, azaz munka és multság nélkül töltik idejüket”.⁷³ A gróf úgy vélekedett tehát a boldogság egyedül munkával szerezhető meg. Nézetét, miszerint ezt a munkát a haza javára kellene fordítani, igyekezett terjeszteni ismerőseinek körében, amit többek között az az 1829. november 8-án Nagycenken kelt levél is bizonyít, amelyet Széchenyi egyik rokonának Hunyady Júlia grófnőnek címzett. Írásában a gróf nemcsak igyekezett rábeszélni a nemes hölgyet a cselekvésre, hanem meg is róttá mindazokat, akik nem tesznek a változásokért: „Ki oly szerencsés körülmények között jött a világra mint mi, annak nagy kötelességei vannak, és az egyenesen rossz [sic!] embernek és semmirevalónak mondható, ki a rá bízott kincseket elzárja és a közjóért semmit sem áldoz”⁷⁴ Tevékenysége tehát egyértelműen túlmutat a kormánnyal való kapcsolattartáson és a személyes érintkezésem, de még az általa birtokba vett tér keretein is, ez pedig bizonyíthatja, hogy Széchenyi – ahogyan azt már Kovács Lajos: „A magyar társadalom és haza boldogulása reformja az életcélja 1825 óta. Ennek a célnak megvalósítására nem kíméli a fáradságot akár egészséges, vagy akármily beteg. Ez az ambíciója, ez sarkalja egész lényét a legintenzívebb munkára.”⁷⁵ és Viszota Gyula is megfogalmazta: „Mi más látkörben tűnt fel egyszerre nekem a hazaszeretet ő általa személyesítve, ki fáradságot nem kímélt, ki mindenről le tudott mondani, ha ennek fejében valamit tehetett a hazáért.”⁷⁶ – valóban közcélokra áldozta az életét.

⁷² K. M. K. [Karl Maria Kertbeny]: *Erinnerungen an Graf Stefan Széchenyi*. Genf, 1860. 4.

⁷³ *Gróf Lónyay Menyhért: Gróf Széchenyi István és hátrahagyott iratai*. 2. kiadás. Budapest, 1875. 22.

⁷⁴ *Gr. Lónyay M.: Gróf Széchenyi István és hátrahagyott iratai*. I. m. 63.

⁷⁵ *Viszota Gy.: Gróf Széchenyi István élete* i. m. XCI.

⁷⁶ *Kovács L.: Gróf Széchenyi István közéletének utolsó három éve* i. m. I. 35.

Vigh Barbara

A munka és ideje, a polgáris kötelességtudat Széchenyi István napló regisztereiben

A naplók társadalomtörténeti felhasználásának elméleti alapjait a hazai irodalomban Gyáni Gábor teremtette meg. Azóta számos tanulmány született már, amelyben a kutatók a diáriumokat középpontba állítva és a naplóiírók hétköznapijaira fókuszálva a kapcsolatrendszerekre, életmódra, személyes terekre, napirendre kérdeznek rá. Eddigi munkám során gróf Széchenyi István hétköznapijait vizsgáltam az 1840 május és 1843 közé eső diétaközi időszakban, úgy, hogy abból kirajzolódjon a gróf egy „átlagos” napja. Kutatásom tehát illeszkedik a Gyáni által elindított tudományos „trendbe”. Ebből a kutatásból kiemelve jelen tanulmányomban a munkát, mint a naplóregiszterekben megjelenő témát igyekszem meg körbejárni, reflektálva arra, hogy milyen tevékenységek tartoztak „a legnagyobb magyar” munkafogalmába otthon és nyilvános tereken, illetve, hogy ezek milyen időközönként jelentek meg életében, továbbá a kortársak visszaemlékezései alapján Széchenyi dolgozószobáját, illetve munkához való hozzáállását is vizsgálat tárgyává teszem.

Kulcsszavak: reformkor, Széchenyi István, naplókutatás

Vigh Barbara

Labour and its time, the civil sense of duty in István Széchenyi's diary registers

The theoretical basis of using diaries in a sociohistorical aspect was established by Gábor Gyáni in Hungarian literature. Since then, several studies were written, in which the researchers placed these diaries into central position. Also, these studies focus on the everyday lives of the diaries' authors, as they reflect on their social relations, lifestyles, personal places and daily schedules. So far, I have been analysing Count István Széchenyi's everyday life, in the period between May 1840 and 1843, the two political diets of Hungary, with the purpose to create an image of an „average” day in the count's life. Thus, my research fits into the scientific trend initiated by Gyáni. In the present research, the emphasis is on work as an occurring theme in this register, that I would like to assay by reflecting on the notion of work in the private and public sphere of „the Greatest Hungarian”, including the periodicity of these notions. Besides I also examined Széchenyi's study (room) based on the memoirs of his contemporaries, with his attitude towards work as well.

Forrás- és irodalomjegyzék:

Források:

Elsődleges forrás:

1. Gróf Széchenyi István minden írása. [CD-kiadvány] [Bp.,] 2001.
2. Gróf Széchenyi István naplói V. (1836–1843) [Magyarország újabbkori történetének forrásai, Gróf Széchenyi István Összes Munkái (SZIÖM) XIV.] Szerk. és bev.: Viszota Gyula, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1937.
3. *Széchenyi István: Napló.* Válogatta, szerkesztette, a fordítást ellenőrizte, a jegyzeteket és a szerkesztői utószót írta Oltványi Ambrus. Osiris Kiadó, Budapest, 2002. [Millenniumi magyar történelem]

További forrásmunkák:

1. *Blackwell, Joseph Andrew: J. A. Blackwell magyarországi küldetése, 1843-1851.* Sajtó alá rend., utószó: Haraszti-Taylor Éva; szerk., jegyz.: Urbán Aladár. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1989. [Bibliotheca Historica]
2. *Gróf Lónyay Menyhért: Gróf Széchenyi István és hátrahagyott iratai.* 2. kiadás. Budapest, 1875.
3. *Kovács Lajos: Gróf Széchenyi István közéletének utolsó három éve 1846–1848.* I. Franklin Budapest, 1889.
4. *P. Horváth L. [Petrichevich Horváth Lázár]: Salon-élet.* Pesti Hírlap, 1841. április 10. [Értekező]

Felhasznált- és hivatkozott irodalom:

1. *Eöry Gabriella: Főszolgabírói multságok (Társasági élet és szórakozás Olchváry Pál naplójában)* Aetas, 23. (2008) 3. sz. 65-81.
2. *Fábri Anna: Hétköznapi élet Széchenyi István korában.* Budapest, 2009.
3. *Fónagy Zoltán: Hagyomány és modern határán - Széchenyi István, a magánember.* Magyar tudomány, 171. (2010) 12. sz. 1437-1446.
4. *Fónagy Zoltán: Mindennapok története.* <http://mindennapoktortenete.blog.hu/> (Letöltve: 2017. 06. 29.)
5. *Gyáni Gábor: A napló, mint társadalomtörténeti forrás.* In: Szabolcs-szatmár-beregi levéltári évkönyv, XII. Szerk.: Dr. Nagy Ferenc. Nyíregyháza, 1997. 25–33.
6. *Gyáni Gábor: Egy budapesti polgárcsalád 470 napja.* Budapesti Negyed, 14. (1996) 4. sz. <http://epa.oszk.hu/00000/00003/00012/gyani.htm> (Letöltve: 2017. 06. 29.)

7. *Kalla Zsuzsa*: "Kellemetes társalkodású 's nem üres beszédű ember". Bártfay László naplója. Budapesti Negyed, 46. (2004) 4. sz.
<http://epa.oszk.hu/00000/00003/00033/kalla.html> (Letöltve: 2017. 06. 29.)
8. *Kertbeny, Karl Maria*: Erinnerungen an Graf Stefan Széchenyi. Genf, 1860.
9. *Lawton, Richard – Pooley, Colin G.*: David Brindley Liverpoolja: Az 1880-as évekbeli városi társadalom. In: A brit gazdaság és társadalom a XVIII-XIX. században. Szerk.: Tímár Lajos. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1999. 169-184.
10. *Priszlinger Zoltán*: A sport, mint téma Wesselényi Miklós naplójában. In: Arisztokrata éltplályák és életviszonyok. Szerk.: Papp Klára–Püski Levente, A Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének kiadása, Debrecen, 2009. [Speculum Histriae Debreceniense 4.] 129–144.
11. *Vas Réka*: „Meglehet, hogy rosszul gondolkozok a mostani világhoz képest” Gönczruszkai Kornis Anna grófnő naplója, 1850–1851. Aetas, 27. (2012) 1. sz. 125-135.
12. *Velkey Ferenc*: „Este társaság hozzánk. Batthyányval sokat beszélünk. Széchenyi és Batthyány közös-közélete társas és magánszintereken. Aetas, 24. (2009) 1. sz. 51–95.
13. *Velkey Ferenc*: A pesti főúri társasági élet néhány jellegzetessége az 1840–es években Széchenyi naplóinak tükrében. In: Arisztokrata éltplályák és életviszonyok. Szerk.: Papp Klára–Püski Levente, A Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének kiadása, Debrecen, 2009. [Speculum Histriae Debreceniense 4.] 113–128.
14. *Viszota Gyula*: A naplók története. In: Gróf Széchenyi István naplói I. Szerkesztette és bevezetéssel ellátta: Viszota Gyula. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1925.
15. *Viszota Gyula*: Gróf Széchenyi István élete és működése 1836–1843 közt. Történeti bevezetés. In: Gróf Széchenyi István naplói. V. (1836–1843). Szerkesztette és bevezetéssel ellátta: Viszota Gyula, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1937, (továbbiakban Viszota, 1937.)